

Torvmossa – ett nygammalt svenskt namn för *Sphagnum*

Nils Cronberg och Håkan Rydin har tröttnat på att behöva förklara vad en vitmossa egentligen är. De föreslår därför att vi ska återväcka det gamla svenska namnet torvmossor.

NILS CRONBERG & HÅKAN RYDIN

Bra svenska växtnamn är viktiga i naturvårdsdiskussioner och när vi vill sprida forskningsinformation, men i praktiken finns det namn som vi botanister tappat kontrollen över och som är på väg att förlora sitt innehåll. Kanske måste vi ibland inse att ett namn är förbrukat och pragmatiskt försöka finna ett namn som ger korrekta associationer? Ett sådant exempel är användningen av namnet ”vitmossa” för olika arter av släktet *Sphagnum*. Dessa arter lever främst i fuktiga miljöer som myrar, sjökanter och sumpskogar och många arter är torvbildande eftersom de är motståndskraftiga mot biologisk nedbrytning och förekommer i fuktiga, syrefattiga miljöer där nedbrytningen är långsam. Som alla botanister vet är användningen av ”vitmossa” som beteckning för renlavar – i synnerhet fönsterlav *Cladonia stellaris* – djupt rotad, och lika lite som Svenska Akademien kan bestämma över talspråket kan vi botanister förbjuda denna användning av ”vitmossa”.

Som forskare med *Sphagnum* som specialintresse försöker vi ambitiöst att beskriva vår forskning i populär form. Dessa insatser måste alltid inledas med att reda ut skillnaden mellan en vitmossa och en renlav. Det är frustrerande. Ett omständligt sätt att undvika problemet är att istället säga att vi arbetar med torvbildande mossor på myrar. Radikalare är att, som vi nu föreslår, återta ett gammalt svenskt namn, nämligen *torvmossa*.

Förutom förväxlingen med renlav finns det flera goda grunder att göra denna förändring:

1. *Sphagnum* kan i växande tillstånd anta nästan alla regnbågens färger utom vitt och möjligen blått (figur 1). Vitaktiga är de bara som intorkade och mer eller mindre döda. Som Einar Du Rietz konstaterade redan 1957 är vitmossa därför ”ett olyckligt valt namn”, och när man leder exkursioner måste man alltid förklara denna krystade bakgrund till namnet vitmossa.

2. Motsvarande namn används i Norge (torvmoser), Danmark (tørvemosser) och Tyskland (Torfmoose). Engelskans peat mosses har samma betydelse.

3. Namnet torvmossa säger något väsentligt om dessa mossor, att de är torvbildande. Många vet också att torven bildas på myrar. De flesta associerar torv med torvmull och vet vad den kan användas till. Andra associerar till mosslik eller till skotsk whisky som i stor utsträckning får sin arom och smak för att vattnet man använder har runnit genom torvmossor och för att man låter torvrök torka malten i destilleriet.

4. Det går att byta ut vit- mot torv- och behålla resten av namnkonstruktionerna. Man undviker dagens motsägelsefulla och bisarra namnkonstruktioner av typ rostvitmossa, rubin- vitmossa eller (ännu värre) röd glansvitmossa och sotvitmossa.

5. Ett namnbyte skulle vara enkelt. Torvbildning som fenomen är så starkt associerat med *Sphagnum*-arter att även den måttligt botaniskt bevandrade kan acceptera och förstå namnbytet. En vän av ordning kan invända att det finns andra mossor som ibland är torvbildande och att alla vitmossor inte är torvbildande, men detta vållar knappast något större problem.

6. Växtsamhällen dominerade av *Sphagnum* är ekologiskt betydelsefulla och täcker stora ytor, inte minst i vårt land. I energidebatten diskuteras torvanvändningens effekter på den globala kolbalansen. I framtida klimatscenarier är det en

Figur 1. Torvmossor kan ha många olika färger. Här är några arter där det nuvarande svenska namnet vitmossa är synnerligen missvisande. (A) Flyttorvmossa *Sphagnum cuspidatum* är grön, (B) rosttorvmossa *S. fuscum* är brun eller rödbrun, (C) sottorvmossa *S. papillosum* blir i soligt läge mörkgrön till sotfärgad, (D) Purpurtorvmossa *S. warnstorffii* är purpurröd och knopptorvmossa *S. teres* ofta gulbrun. Foto: Håkan Rydin (A–C), Nils Cronberg (D).

Peat mosses come in many different colours, none of which matches the present Swedish name of the genus, "vitmossor" (white mosses).

viktig fråga om myrarna kommer att fortsätta vara en kolfälla (och motverka klimatförändringen) eller bli en nettokälla för koldioxid (och då förstärka klimatförändringen). Det är därför olyckligt om större delen av befolkningen inklusive journalister och beslutsfattare missuppfattar informationen och associerar till renlav när man diskuterar torvbildningen.

Genom sin vattensugande och bakteriehämmande förmåga har *Sphagnum* använts som kompresser, och här sker det nu en industriell nyutveckling i till exempel Kanada. I filmen Ronja Rövardotter kan vi se hur Ronja och Birk försöker sig på sårvård med "vitmossa" och

tillgriper närmaste renlavsmatta för ändamålet – ytterligare en illustration av namnförbistringen. I boken med samma namn (Lindgren 1981) används vitmossa vid två tillfällen, uttryckligen för att stilla blodflöde, vilket visar att författaren visste vad hon skrev om.

7. Historiskt har vitmossa, torvmossa och rödmossa använts för *Sphagnum*. Vi hittar alltså inte på ett nytt namn utan väcker bara liv i ett gammalt som tidigare haft stor spridning. När man ska klassificera torv och beskriva lagerföljden i myren talar man om vitmosstorv, starrtorv, skogskärrtorv, vasstorv och brunmosstorv. Konstruktionen "torvmosstorv" är klumpig, men

det löses enkelt genom att konsekvent använda sphagnumtorv. Rent språkligt är det kanske inte särskilt snyggt att blanda sphagnumtorv, starrtorv och brunmosstorv i beskrivningar och texter, men det är faktiskt så man gör redan nu (se till exempel Nationalencyklopedin och Sveriges geologiska undersöknings hemsida, www.sgu.se, där torvklassificering beskrivs). I engelskspråkig litteratur är detta också vanligt (Sphagnum peat, sedge peat).

Vi har försökt spåra hur beteckningen ”vitmossa” har använts historiskt och vilka andra namn som använts för *Sphagnum*-arter genom studier i Svenska Akademiens ordboks excerptsamling och andra källor. ”Mossa” har ursprungligen utan urskiljning använts för både mossor och lavar och andra växter med liknande utseende. I Johan Linders ”Flora Wiksbergensis” från 1716 kan man på sidan 25 läsa följande: ”Muscus palustris candidus baccifer, Hwijt Måssa med swarta bär / Perlemåssa / Reensmåssa”. ”Hwijt Måssa” är här troligen en lav, kanske någon påskrislav som ju påminner om en renmossa till utseendet men har fruktkroppar som skulle kunna liknas vid ”swarta bär”.

De svenska namn på lavar som Linné uppger i Flora Suecica slutar alla på -mossa, exempelvis kallas *Cladonia rangiferina* för renmossa (idag: grå renlav). Det första belägget för namnet ”hvitmåsa” finner vi i ett för-linneanskt verk från 1722 med det illustra namnet Glysisvallur, ett storstilat verk av prosten Olof Broman som tar upp geografiska och naturhistoriska förhållanden i Hälsingland. Det är osäkert vad ”hvitmåsa” syftar på i detta sammanhang, men troligtvis inte någon *Sphagnum*-art. I samma skrift finns å andra sidan arter med det svenska namnet myrmossa, som eventuellt skulle kunna vara *Sphagnum*.

I sin privata dagbok från den lappländska resan, som företogs 1732, använder Linné (2003) konsekvent beteckningen vitmossa för *Sphagnum*, vilket möjligen är det namn som han lärt sig i sin barndoms Småland. I Flora Lapponica (Linné 1737) redogör han för de samiska namnen på *Sphagnum*, ”rypster-derphe” och ”manna-derphe” som i översättning betyder rödmossa respektive barnmossa. Det senare namnet

syftar på användningen av *Sphagnum* som ett slags blöjor för spädbarn. Linné uppger en enda art av *Sphagnum* i Flora Suecica andra upplaga (1755) och har då fastnat för det svenska namnet rödmossa – kanske tyckte han att vitmossa var ett missledande namn. Denna art, sumptorvmossa *Sphagnum palustre*, råkar höra till de arter som aldrig är röda, vilket kanske antyder att Linné inte hade så stort intresse för detta släkte ... Och för all del, det skulle dröja drygt hundra år innan man på allvar började ge sig på systematiken inom släktet *Sphagnum*. I Linnés efterföljd hittar man beteckningen rödmossa i litteraturen under 1700-talet (Hagström 1751, Gadd 1773) och detta bruk fortsätter långt in på 1800-talet, fast då oftast citerat som en synonym till vitmossa. Mossdelen i den inflytelserika ”Handbok i Skandinaviens Flora” av C. J. Hartmann anger rödmossa i sjunde upplagan (1858), men ”hvitmossa” i tionde upplagan (1871). Hvitmossa följer sedan med in i Krok-Almquists kryptogamflora (Krok & Almquist 1886). I fjärde upplagan (1917) finns till och med tre svenska artnamn (trubb-vitmossa *S. cymbifolium*, tät vitmossa *S. compactum* och udd-vitmossa *S. acutifolium*) men när släktet får en mer omfattande behandling i senare upplagor anges endast de vetenskapliga artnamnen.

Beteckningen vitmossa för *Sphagnum* kan spåras nästan lika långt bakåt i tiden som rödmossa. Förutom Linnés dagbok är det äldsta belägg vi funnit från en skrift av Johan Brauner om åker- och ängsbruk (1752) där det står att läsa ”Gräs växt der icke utan bestod hela öfvra skorpan av frisk whitmåssa (*Sphagnum*) här och der blandad med ljung närmare åt laggarna”. Från olika folklivsskildringar och reseberättelser kan vi å andra sidan se att vitmossa som folkligt namn på renlavar (ur släktet *Cladonia*) också har gammal tradition. ”Vid byarna (i Idre) gifves dem (kreaturen) alltid [?] annat foder et lass hvit eller renmossa” (A. A. Hülphers dagbok från en resa genom Dalarna. s. 244, från 1762)). Vitmossa har även använts som namn på andra lavar, enligt Magnus von Düben (1843) för örnlav *Ochrolechia tartarea*. I förfärdens kan nämnas att svartmossa verkar ha använts för tagel-

lavar: ”Svartmossan hänger i flak och bollar från granarna, vitmossan höljer marken därunder” (i Härjedalen) (Böök 1924). Vitmossa har således alltid varit ett problematiskt namn som vållat sammanblandningar och missförstånd. Detta antyds också genom att man i allmänhet förtydligar sig genom att även ange det vetenskapliga namnet i den tidiga populärvetenskapliga eller odlingsinriktade litteraturen.

Under 1800-talet kan man finna belägg för användningen av beteckningen torvmossa för arter av släktet *Sphagnum* eller som synonym för torvströ. I flera fall är det översättningar från tyskan i populärvetenskapliga texter: ”I första hand är torvmossans framgångsrika användning såsom inströ för hästar beroende på dess egen godhet ...” (Furst 1892) eller ”Torvmossorna utmärka sig genom en vitaktig färg med dragning åt rödt eller gult, hvarför de ganska allmänt äfven kallas hvitmossor” (Rebau 1879). Vissa botanister med vitmossor som specialintresse tycks ha försökt att lansera namnet torvmossor. Således skriver Karl Fredrik Dusén i företalet till sin avhandling om ”Sphagnacéernas utbredning i Skandinavien” (1887): ”Onekligen har under det sista decenniet eller snarare sedan 1880 studiet av Europas torvmossor (Sphagnaceae) omfattats med lifligare intresse än någonsin förut”. Den finlandssvenske bryologen Otto Lindberg publicerar 1862 en uppsats om ”Torvmossornas byggnad, utbredning och systematiska uppställning”, men tjugo år senare (1882) skriver han om ”Europas och Nord Amerikas hvitmossor”.

En anledning till namnförvecklingen är att vitmossa och rödmossa även används som beteckningar på torven. I Nordisk Familjebok (1878) kan man läsa ”Det öfversta lagret (i mossar) utgöres af s. k. hvitmossa, hvaruti växtfibrerna äro obetydligt förmultnade; derefter följer ett lager af något mera förmultnad s. k. rödmossa, och först under denna vidtager ... bränntorfvn”. Ett liknande bruk finns i 1900-talsengelska där de som jobbat med torvbrytning skilt ut lagren white peat, grey peat och black peat. White peat är då ”the uppermost layer of peat comprising mostly little-humified

Sphagnum moss” det vill säga i stort sett vitmossa (Berry m.fl. 1996).

Hur kom det sig då att vitmossor blev det namn som botanisterna valde av de tre alternativen? Det är möjligt att vi ska skylla på Rutger Sernander. I en Verdandi-skrift om ”Våra torvmossor” från 1897 skriver han ”*Sphagnum* är ett stort moss-släkte, hvars arter äro allmänt bekanta under namnen torf-, hvit- och rödmossor. Af dessa benämningar skola vi upptaga namnet hvitmossor som det vanligaste”. Att detta kan ha haft stor genomslagskraft kan man tänka sig eftersom det upprepades i de andra och tredje upplagorna 1905 och 1916.

I förbigående har vi även funderat på var namnet *Sphagnum* kom ifrån. Det var Johann Jakob Dillenius (1719) som etablerade namnet *Sphagnum* för torvmossa, baserat på ”sphagnos”, ett ord som de gamla grekerna använde dels för en art av *Salvia*, dels för en långhårig ”mossa” som växer på ek (Braithwaite 1880, Corneliuson 1997), alltså troligtvis någon lav. Efter ovanstående utläggning om problem med sammanblandning av svenska namn på mossor och lavar, så finner vi det inte så lite ironiskt att det vetenskapliga namnet *Sphagnum* ursprungligen betecknade en lav! Detta ord tycks alltså ha gjort motsatt resa, från lav till mossa. Vi har dock inga planer på att rätta till det missförståndet ...

Men, låt oss göra slag i saken och förpassa vitmossorna till adventsstakarna, gravkransarnas kyrkogårdar och modelljärnvägarnas illusoriska trädlandskap! Låt vitmossor bli lichenologernas huvudvärk! Torvmossor åt folket!

Citerad litteratur

- Berry, A. Q., Gale, F., Daniels, J. L. & Allmark, B. (red.) 1996. Fenn's and Whixall mosses. – Clwyd County Council, Mold.
- Braithwaite, R. 1880. The Sphagnaceae or peat-mosses of Europe and North America. – David Bogue, London.
- Brauner, J. 1752. Tankar och försök om åker och äng, med dertil nödiga redskap. – Lars Salvius, Stockholm.
- Böök, F. 1924. Resa i Sverige: från Smygehuk till Pajala. – Norstedt, Stockholm.
- Corneliuson, J. 1997. Växternas namn. – Wahlström & Widstrand, Stockholm.

- Dillenius, J. J. 1719. *Catalogus plantarum circa Gissam sponte nascentium*. – Frankfurt.
- Du Rietz, G. E. 1957. Linné som myrforskare. – Uppsala universitets årskrift 1957(5).
- Dusén, K. F. 1887. *Sphagnacéernas utbredning i Skandinavien*. – Akademisk avhandling, Uppsala univ.
- Düben, M. W. von 1843. *Exkursion i Bohuslän 1841*. – Bot. Not. 43: 65-76.
- Fürst, C. 1892. Torfströet och dess betydelse för stad och land. – Sv. Mossfören. Tidskr. 1892: 308–235. [Citering av kärhästläkaren von Born vid 3:e armékåren i Berlin, ur Mitteilungen des Vereins für Förderung der Moorkultur in Deutscher Reiche 4: 1887.]
- Gadd, P. A. 1773. *Försök till en systematisk inledning i svenska landt-skötselen, lämpad efter rikets nordliga climate*. Tom. I. – Stockholm.
- Haegermarck, K. A. & Grape, A. 1911–54. *Olof Joh. Bromans Glysivallur och öfriga skrifter rörande Helsingland*. – Gestrike-Helsing Nation, Uppsala.
- Hagström, J. O. 1751. *Jemtlands oekonomiska beskrifning eller känning, i akt tagen på en resa om sommaren 1749*. – Stockholm.
- Hartman, C. J. 1858. *Handbok i Skandinaviens Flora*. 7. uppl. – Z. Haeggström, Stockholm.
- Hartman, C. J. 1871. *Handbok i Skandinaviens Flora*. 10. uppl. – Z. Haeggström, Stockholm.
- Hülphers, A. A. 1762. *Dagbok öfver en resa igenom de, under Stora Kopparbergs höfdingedöme lydande lähn och Dalarne år 1757*. – J. L. Horn, Västerås.
- Krok, Th. O. B. N. & Almquist, S. 1886. *Svensk flora för skolor. II. Kryptogamer*. 1. uppl. – Z. Haeggström, Stockholm.
- Krok, Th. O. B. N. & Almquist, S. 1917. *Svensk flora för skolor. II. Kryptogamer*. 4. uppl. – Alb. Bonniers, Stockholm.
- Lindberg, S. O. 1862. *Torfmosornas byggnad, utbredning och systematiska uppställning*. – Öfversigt Kongl. Vet.-Akad. Förh. 19: 113–156.
- Lindberg, S. O. 1882. *Europas och Nord Amerikas hvitmossor (Sphagna)*. – J. C. Frenckell & Son, Helsingfors.
- Lindestolpe, J. 1716. *Johan Linders Flora Wiksbergensis*. – Matthiae, Horn, Stockholm.
- Lindgren, A. 1981. *Ronja Rövardotter*. – Rabén och Sjögren, Stockholm.
- Linné, C. von. 1737. *Flora lapponica*. – Svensk översättning av Th. M. Fries i Skrifter av Carl von Linné, utg av K. Sv. Vet.-Ak., vol I. Uppsala.
- Linné, C. von. 1755. *Flora Suecica* 2. uppl. Lars Salvius, Stockholm. [Kommenterad och översatt upplaga, Forum förlag 1986.]
- Linné, C. von. 2003. *Iter Lapponicum. Lappländska resan 1732. I. Dagboken*. Utgiven efter handskriften

- av A. Hellbom, S. Fries och R. Jacobsson. – Kungliga Skytteanska Samfundets handlingar 54:A. Nordisk Familjebok 1878. – Stockholm.
- Rebau, H. 1879. *Naturhistoria för skolan och hemmet / öfvers. och bearb. af Anton Stuxberg, Axel N. Lundström m. fl.* – Oscar Lamm, Stockholm.
- Sernander, R. 1897. *Våra torfmossor. Deras sammansättning och utvecklingshistoria samt deras betydelse för kännedomen om Nordens fornvärld*. – Studentföreningen Verdandis småskrifter 64: 1–32.

ABSTRACT

Cronberg, N. & Rydin, H. 2005. *Torvmossa – ett nygammalt svenskt namn för Sphagnum*. [”Torvmossa” – a proposed new Swedish name on *Sphagnum*.] – Svensk Bot. Tidskr. 99: 290–294. Uppsala. ISSN 0039-646X.

A case is made for changing the unfortunate Swedish name for the genus *Sphagnum* from ”vitmossor” (white mosses) to ”torvmossor” (peat mosses).

Nils Cronberg är verksam vid Lunds universitet samt ledamot av Artdatabankens expertkommitté för mossor. Specialintresset är evolutionära processer hos bl.a. torvmossor, vilket innebär studier av inomartsvariation, hybridisering och reproduktion.

Adress: Avd. f. växtekologi och systematik, Ekologihuset, Lunds universitet, 223 62 Lund
E-post: nils.cronberg@ekol.lu.se

Håkan Rydin är forskare och lärare på avdelningen för växtekologi vid Uppsala universitet. Hans forskning rör myrmarkernas ekologi och mossbiologi (i synnerhet torvmossornas ekologi och fysiologi).

Adress: Avd. f. växtekologi, Evolutionsbiologiskt centrum, Uppsala universitet, Villavägen 14, 752 36 Uppsala
E-post: hakan.rydin@ebc.uu.se